

ВПЛИВ МОТИВАЦІЇ НА ПРОЦЕС І РЕЗУЛЬТАТИ МИСЛЕННЯ В ПІДЛІТКОВОМУ ВІСІ

У статті аналізуються основні теоретичні підходи щодо впливу мотивації на протікання мисленнєвої діяльності підлітків.

Ключові слова: мислення, мисленнєва діяльність, мотиви, потреби.

Постановка проблеми. У сучасній психології чітко визначилися і знайшли експериментальне підтвердження положення, згідно з якими мотиваційні процеси виступають засобом регуляції суб'єктом своєї поведінки і діяльності, психічних процесів і особистості загалом.

Розв'язання проблеми управління розвитком і формуванням творчого мислення пов'язане з необхідністю глибшого вивчення регуляційних процесів у творчій мисленнєвій діяльності.

Аналіз досліджень і публікацій. У різних аспектах ця проблема вивчалась у працях Д.Б. Богоявленської, А.В. Брушлінського, С.Л. Рубінштейна, Е.Д. Телегіної, О.К. Тихомирова та ін. В дослідженнях Е.Д. Телегіної розкриті сутність, види, механізми, умови розвитку психічної регуляції і саморегуляції з позиції особистісного підходу до творчості. Психічна регуляція здійснюється за допомогою дії зовнішніх чинників у їх взаємодій з внутрішніми. Особливе значення в системі регуляції творчої мисленнєвої діяльності мають мотиви.

Мотиви мисленнєвої діяльності вивчалися в працях Л.С. Виготського, А.В. Брушлінського, С.Л. Рубінштейна, Я.О. Пономарьова, О.М. Матюшкіна, Є.Є. Васюкової та ін. С.Л. Рубінштейн вважав дуже важливим питання про мотиви мисленнєвої діяльності, оскільки «це, по суті, питання про витoki, в яких бере початок той чи інший мисленнєвий процес». «Вичерпне розчленування психологічних процесів – сприймання, мислення і не тільки, скажімо, почуття, – писав С.Л. Рубінштейн, – повинне включати і «особистісний», мотиваційний аспект відповідної діяльності, тобто виявити в них ставлення особистості до задач, яке перед нею постає».

Виклад основного матеріалу. У багатьох працях мотивація розглядається в аспекті ситуативної регуляції мислення. Найпоширенішим прийомом актуалізації мотивів у таких дослідженнях є варіювання інструкції. У працях І.М. Семенова, В.К. Зарецького, М.Л. Воловикової та ін. доведена залежність продуктивності мислення від форми подання інструкції. Залежно від поставлених в інструкції умов учні можуть показувати високі творчі можливості. Так, якщо створювати установку на оригінальність у процесі розв'язання творчих задач, то відбувається збільшення даного показника, Е.Д. Телегіна доводить залежність продуктивності розв'язання задач від актуалізованої за допомогою інструкції експериментатора мотивації досліджуваних. У процесі розв'язання задач, який регулюється більш значущими мотивами (першості, самоствердження, змагання), підвищується продуктивність їх мисленнєвого розв'язання, виявляється більша біглисть та оригінальність відповідей. Мотиви виступають чинником, який регулює розкриття творчих можливостей людини, знімає обмеження і бар'єри, які перешкоджають творчості. Показано також, що мотиви впливають на розв'язання творчих задач у сенсі знахо-

дження найбільш творчих підходів до задачі, подолання шаблонних уявлень, які склалися в результаті минулого досвіду чи нав'язаних умовами задачі різних обмежень. Автор зазначає, що результати дослідження виявляють значення ситуативних мотивів, які визначаються цілями і задачами тієї діяльності, до якої включається мислення. При цьому ситуативні мотиви завжди співвіднесені з мисленнєвою діяльністю, з внутрішньою мотивацією, яка функціонує як спрямованість на саму задачу, на досягнення її розв'язання безвідносно до тієї ситуації, в якій вона дана.

В регуляції мислення завжди має місце сукупність певних мотивів, серед яких виокремлюються провідні, або системотвірні мотиви і мотиви-стимули (О.М. Леонт'єв, Б.А. Сосновський), внутрішні і зовнішні (Л.І. Божович), мотиви, які породжуються самою діяльністю, і широкі соціальні мотиви, які породжуються всіма обставинами життя і пов'язані з основною спрямованістю особистості (Л.І. Божович, А.К. Маркова, А.Б. Орлов), професійні мотиви. П.М. Якобсон виокремив специфічну групу мотивів мислення і діяльності: прагнення до творчості – прагнення до шаблону. Р.С. Крачфілд виокремив два види мотивації творчої діяльності – зовнішню і внутрішню. Зовнішня мотивація – прагнення до статусу, благополуччя тощо; творча діяльність при цьому залишається лише засобом досягнення вказаної мети. Внутрішня мотивація характеризується включенням в діяльність, де творча діяльність є метою. Численні дослідники вважають внутрішню мотивацію найбільш сприятливою для творчості. На думку А. Рошка, саме внутрішня мотивація детермінує творчий акт. Дана мотивація викликає безпосередній інтерес до матеріалу, прагнення до пізнання, задоволення, яке відчують від самого дослідження і результатів самостійних відкриттів. Численні дослідники під внутрішньою мотивацією творчості розуміють пізнавальну мотивацію високого рівня розвитку (О.К. Тихомиров, В.Н. Пушкін та ін.). О.М. Матюшкін вважав, що можливість виявлення проблем, як і продуктивний шлях їх розв'язання, залежить від внутрішньої мотивації особистості. Для розгортання пошуково-дослідницької активності необхідне особистісне прийняття ситуації як проблемної, іншими словами, внутрішня особистісна потреба в знаннях перетворює ситуацію в проблемну. У тих випадках, коли внутрішня – зумовлена самою виконуваною діяльністю та інтересом до предмету – пізнавальна мотивація відсутня, також відсутні не тільки самостійне виявлення проблем, але й пошук розв'язання проблем, які пропонуються іншими людьми, наприклад, учителем або автором підручника. Д.Б. Богоявленська розглядає не стимульоване ззовні продовження мислення за межі заданих вимог, тобто прояв внутрішньої пізнавальної мотивації, як основну рису, яка дає змогу діагностувати творчу особистість. Т.А. Платонова пов'язує пізнавальну потребу з мотиваційною зумовленістю творчого мислення.

Особливо слід виокремити праці, присвячені вивченню різних типів впливу мотивації на процес і результати мислення. Ю.М. Кулюткін і Г.С. Сухобська виокремлюють безпосередню і опосередковану мотивацію пізнавальної діяльності. Перша характеризується тим, що мета пізнавальної діяльності знаходиться всередині самої діяльності. При опосередкованій мотивації пізнавальна діяльність є засобом для іншої, зовнішньої стосовно пізнання, мети. До опосередкованої мотивації належить утилітарна мотивація (оцінка знань з точки зору можливості їх безпосереднього, прямого використання в практичній діяльності), мотивація соціального престижу (потреба в

прояві себе, самоствердженні). Пізнання не як засіб, а як мета характеризує, *на* думку авторів, по-справжньому творчу людину.

Як показують дослідження в сфері психології творчості, досягнення творчих результатів пов'язане з проявом певних властивостей мислення, які сприймаються як характерні риси творчої особистості. Багато авторів пов'язують мотиваційну регуляцію творчої діяльності з особливостями прояву особистісних рис: спрямованістю, установкою, настроєм, потребою, відкритістю тощо. Д.Б. Богоявленська виокремлює два типи мотивації, які пов'язані з моральними якостями особистості, її спрямованістю. Перший тип пов'язаний з егоїстичною спрямованістю особистості і є психологічним бар'єром для прояву інтелектуальної активності, – це зовнішні до пізнання мотиви: прагнення до престижу і самоствердження, неадекватний рівень домагань або, навпаки, надмірний страх перед невдачами. Другий тип виявляє зв'язок з колективною спрямованістю і забезпечує високий рівень інтелектуальної активності – домінування власне пізнавальної мотивації, зацікавленість в справі, а не в успіхові. А.Г. Васадзе розглядав творчий процес як прояв прагнення до піднесеного, ідеального, в основі чого лежить внутрішня потреба в істині. Це положення дозволяє розглядати спонукання до пізнання як мотив творчості. В.М. Козленко вбачає у прагненні до пошукової діяльності основу креативності і зазначає, що креативність виявляється як потреба пошуково-перетворювальна властивість психіки на всіх рівнях: на рівні діяльності як відношення, що відображає пошуково-перетворювальну потребу; на рівні дії – як пошуково-перетворювальну активність; на рівні операції – здатність до пошуку і перетворення.

В.С. Ротенберг розглядає творчість як реалізацію потреби в пошуку. Автор зазначає існування інших мотивів творчості – потреби в самоствердженні і визнанні, однак застерігає «від приписування такого роду мотивам спонукальної сили саме стосовно творчості великих художників» і зазначає, що для людей дійсно творчо обдарованих сам пошук нового приносить більше задоволення, ніж досягнутий результат і, тим більше, його матеріальні плоди. Таким чином, учений зближує потребу в пошуку з внутрішньою мотивацією творчості, а інші можливі види мотивів розглядає як зовнішні щодо самого процесу.

В деяких працях, в яких розглядається проблема взаємовпливу мотивації і творчого мислення, автори відзначають значущість характерних рис творчої особистості. Однією з провідних рис К. Роджерс визнає відкритість, що означає готовність до сприймання нового і прагнення до дослідження проблеми и пошуку розв'язків. І, навпаки, закритість приводить до найбільш простих і очевидних рішень, що лежать на поверхні. Закритість накладає передчасні обмеження на процес творчості: незвичайні ідеї заперечуються та відкидаються як неможливі, їх розвиток і розробка припиняється. Відкритість новому дозволяє творчим людям повніше використовувати наявну інформацію, розширюючи сферу пошуку рішення. Вона пов'язана також із гнучкістю мислення, яка забезпечує свободу в перенесенні досвіду і знань в нові ситуації. Не менш важливою рисою є можливість творчої особистості діяти в умовах невизначеності. Невідоме виступає спочатку у вигляді розпливчатого утворення, гіпотезам і здогадкам також властива доля невизначеності, яка усувається в міру їх розробки, приводячи до перевизначення проблеми. Для творчої особистості характерне також прагнення докопатися до суті проблеми, з'ясувати справжні причини явищ.

Таким чином, творчий характер пізнавального процесу передбачає внутрішню пізнавальну мотивацію як основну умову, необхідну для прояву особистістю своїх творчих можливостей: «пусковий механізм» творчого процесу і самі ці можливості до виявлення проблем, пошуку оригінального рішення і саморегуляції процесу, образній уяві і уявленню. Під впливом мотивації відбуваються не тільки зміни і розвиток особистісних особливостей людини, але й істотна перебудова процесів утворення і актуалізації смислів об'єктів, динаміка часових характеристик мисленнєвої діяльності: зміна часу розв'язання задач. Істотно перетворюється в умовах регулювання діяльності високозначущими мотивами структура мислення, яка складає її дії. Найбільшою мірою це стосується цілетвірних дій. Відповідно до мотивів людина обирає цілі різної міри складності і докладає різні зусилля для їх досягнення. Крім того, перебудовуються процеси аналізу ситуації, які супроводжують постановку нових цілей. Мотиви, що регулюють мислення, визначають широкий спектр його змін на неусвідомлюваному рівні. Перетворюються кількість, склад, динаміка виникнення і розвитку неусвідомлюваних дій. Основні зміни в структурі мисленнєвої діяльності на неусвідомлюваному рівні – це зміни в цілеутворенні, цілеспрямованості, процесах усвідомлення і функціях оцінок проміжних результатів. Істотний вплив мотивів Е.Д. Телегіна пояснювала тим, що вони виконують функцію регулятора регуляторів, визначають характер і співвідношення всіх основних структурних компонентів мислення, які функціонують на усвідомлюваному і неусвідомлюваному рівнях. Під впливом більш значущих мотивів всі структурні компоненти мислення набувають нових регулюючих функцій.

У педагогічній психології питанню розвитку мотивів творчого мислення присвячена значні кількість праць. В.В. Давидов розглядав це питання як один з найбільш істотних в його концепції навчальної діяльності. Пізнавальні інтереси, на його думку, виявляються в тому випадку, коли дитина прагне не просто досягти того чи іншого конкретного, окремого результату, а знайти загальний процес, спосіб одержання результатів даного типу. Вироблення компонентів навчальної діяльності створює оптимальні умови для формування мотивації. А.К. Маркова виокремила наступні умови розвитку мотивації мислення школярів: рівень знань, сформованість навчальної діяльності і, насамперед, прийомів самостійної роботи, міжособистісні стосунки, діяльність вчителя, методика викладання. М.В. Матюхіна відзначає, що розвиток у дітей пізнавальних мотивів пов'язаний з цілою низкою умов, до яких належить організація навчальної діяльності (об'єктивні умови) та рівень розумового розвитку (суб'єктивні умови). Є.П. Ільїн важливою умовою розвитку називає чинники (зміст навчання, методи і форми організації навчання) і умови, які підсилюють чи послаблюють дію цих чинників (ставлення вчителя і учнів, стосунки в колективі). Виокремлюються й умови, пов'язані з психічною діяльністю кожного школяра (спрямованість особистості, здібності та інші психічні особливості школяра). У праці Л.К. Золотих зазначається, що показником сформованості навчально-пізнавального мотиву в ситуації вибору виступає надання переваги способу дії, а не результату.

Від можливостей особистості (інтелектуальних) залежить успіх чи неуспіх дитини в діяльності, що, у свою чергу, створює новий рівень мотивації, змінює ті, що вже склалися в попередніх видах діяльності. Мотиваційний компонент учіння постійно взаємодіють з інтелектуальним. Між мотивацією, закладеною в самому навчальному процесі і пов'язаною зі змістом і проце-

сом учіння, і рівнем розумового розвитку виявляється тісний зв'язок, високий між сумарним показником навчально-пізнавальної мотивації рівнем розумового розвитку, а також яскраво виражений зв'язок між прагненням до творчої діяльності, до вибору складних завдань і рівнем розумового розвитку. В інших випадках зв'язок слабкий. Водночас необхідно зазначити, що взаємозв'язок операційних компонентів і творчої мотивації підлітків у навчально-пізнавальній діяльності є недостатньо вивченою проблемою, що вимагає свого поглибленого експериментального дослідження. Т.А. Ребеко вважає, що існує взаємозумовленість операційного і мотиваційного блоків у процесі творчості. Почергове домінування цих блоків забезпечує спадкоємність і розвиток системи.

Слід зазначити, що зв'язок мотивації і творчого мислення постає як дуже складна система, яка має певну ієрархію і динамічні відносини між своїми компонентами (мотивами). При цьому зв'язок між компонентами настільки тісний і обмежений, що зміна одних з них викликає ту чи іншу зміну інших, а то й усієї системи загалом. Таким чином, важливо визначити місцем кожного компонента, виявити міру його самостійності і незалежності.

На основі проведених в нашій країні і за кордоном досліджень ролі мотивації в функціонуванні і розвитку творчого мислення були виокремлені деякі групи найбільш дієвих мотивів, до числа яких належать мотиви самоствердження, особисто-престижні мотиви, утилітарні або *мотиви* власного благополуччя, змагальні мотиви, мотив досягнення, мотив уникнення невдачі. У комплексі мотивів виокремлюють зовнішні, коли мисленнєва діяльність здійснюється заради утилітарно значущого, зовнішнього по відношенню до об'єкта результату, і внутрішні, орієнтовані на об'єкт мисленнєвої діяльності, пізнавальні мотиви, мотиви, що виникають у результаті випадкового збігу обставин, і мотиви, породжені всіма обставинами життя, соціальні, науково-пізнавальні, професійні мотиви (мотиви майбутньої професії); мотиви навчальної діяльності; мотиви, які розглядаються з точки зору їх компонентної структури, мотиви потребового блоку, «внутрішнього фільтра» (оцінка своїх можливостей), цільового блоку (постановка і прийняття мети). До характеристик мотивів, які розглядаються як динамічні утворення, відносяться сила мотиву, потенціал дієвості, рівень спонукання, мотив усвідомленості і неусвідомленості.

Для нас важливим є аналіз психологічних механізмів впливу мотивів на творче мислення. Чи існує залежність між різними показниками мотивації та творчого мислення? У психологічній літературі існують різні точки зору на дану проблему. У численних дослідженнях доводився вплив змагання як мотивуючого чинника на навчання і мислення. Є.П. Торренс показав вплив змагання на розв'язання навчальних задач. Доведено, що в ситуації змагання кількість, якість і різноманітність ідей стає вищою. При розв'язанні лабораторних задач ця закономірність також була виокремлена (Т.Г. Богданова, Э.Д. Телегіна, В.В. Гагай та ін.). Особливо слід зазначити, що в цих дослідженнях (зокрема, за допомогою методу реєстрації окорухової активності досліджуваних) були описані психологічні механізми впливу мотивів на перетворення структури мисленнєвого процесу не тільки на усвідомлюваному, але і на неусвідомлюваному рівні.

В інших дослідженнях вивчалась група особистісно-престижних мотивів чи мотивів особистісних досягнень, які мають значний вплив на навчально-пізнавальну активність. О.М. Матюшкін зазначає, що продуктивна актив-

ність пов'язана з пізнавальними мотивами, а всі адаптивні форми пов'язані з мотивами досягнень. В.А. Сосновський вказує, що якщо суб'єкт набуває знань не заради самих знань, а заради престижу, то у нього немає навчальної діяльності як «особливої», а є лише дії, які за предметом є навчальними і включені до якихось інших діяльностей.

У шереху досліджень вивчався взаємозв'язок мотивації досягнення та уникнення невдач з інтелектуальними здібностями. Ю.М. Орлов зазначав, що потреба в досягненнях є істотним чинником ефективності учбової діяльності. Вона підвищує рівень академічних успіхів, причому вплив погребі підсилюється зі зростанням успішності, покращенням відношення до учіння. Мотивація досягнення знижує трудність учіння, викликає полегшення, задоволеність учінням, знижує ситуаційну тривожність. І.А. Васильєв встановив, що досліджувані з високим рівнем мотивації досягнення ставлять і реалізують у процесі розв'язання задач більшу кількість підцілей, ніж досліджувані з низькою мотивацією досягнення, їм менш властиві безцільні дії, вони здатні реалізувати складніші цілі. О.І. Мотков виявив вплив мотиваційних чинників на прояв інтелектуальних і креативних компонентів мислення в процесі розв'язання задач. Мотивація досягнення, тобто орієнтація досліджуваного на досягнення успіху в діяльності, виявилася пов'язаною на високому рівні значущості з успішністю розв'язання задач, з рівнем комплексності і гнучкості ситуаційних намірів.

Зарубіжні дослідники довели взаємозв'язок мотивації досягнення з високим рівнем психометричного інтелекту. Так, Х. Хекхаузен наводить дані дослідження Дж. Аткинсон про те, що сила впливу мотивації досягнення на успіхи в навчанні більше виявляється при високих показниках інтелекту. Аналіз розробленої Дж. Аткинсон моделі встигаючого і невстигаючого школяра показав, що тільки при високих показниках IQ результати прямо пропорційні силі мотиву досягнення. Серед сучасних експериментальних досліджень, присвячених цій проблемі, можна назвати працю М.С. Базухайєра, присвячену виявленню взаємозв'язку інтелектуального потенціалу з мотиваційно-вольовою сферою. У структурі кореляційних зв'язків інтелекту і мотиваційних складових найбільшу кількість зв'язків одержали залежності, що існують між рівнем інтелекту і рівнем мотиву досягнення.

Дослідження взаємозв'язку інтелекту і мотивації включені до загальнішого контексту праць, що вивчають прагнення до успіху та уникнення невдач як механізми регулювання діяльності (Дж. Аткинсон, Айзенк, Н. Міллер та ін.). Дж. Аткинсон показала, що діяльність суб'єкта будується відповідно до характеристик мотиву досягнення. Ця модель включає шість змінних: суб'єктивну вірогідність невдачі, величину успіху, величину невдачі, мотив досягнення і мотив уникнення невдачі. Тому сила мотивації при виконанні діяльності розглядається як мультиплікативна функція сили мотиву, очікування, що результатом дії буде задоволення мотиву, і величини спонукання. Н. Міллер, К. Мадсен вважають, що мотив уникнення невдачі може спонукати людину ставити надто легку мету, яка гарантує успіх, або занадто важку, яка виправдовує невдачу, при цьому може з'явитися нетипова реакція на успіх і неуспіх – зниження рівня домагань після успіху і підвищення вслід за невдачею.

Ще один напрям у розробці проблеми взаємозв'язку мотивації і мислення пов'язаний з виявом комплексного впливу на результати мислення зовнішніх і внутрішніх мотивів. У багатьох експериментальних дослідженнях показано, що мислення визначається як внутрішніми мотивами, так і зовнішніми, тобто тими процесами, які викликані реальними умовами ситуації. У

зв'язку з цим важливою є думка С.Л. Рубінштейна про те, що при поясненні будь-якого людського вчинку слід враховувати спонукання різного рівня і плану в їх реальному переплетенні і складному взаємозв'язку. Складність вивчення мотивів полягає в тому, що вони часто не усвідомлюються суб'єктом, а методи, спрямовані на вивчення особливостей і тенденцій особистості, звертаються до непрямого їх аналізу. На думку О.К. Тихомирова, одним із шляхів експериментального аналізу є вивчення ролі зовнішніх, ситуаційних мотивів у психічних процесах, у тому числі й мисленні. Дослідник може впливати на мотиваційну систему через ситуацію, з якою стикаються досліджувані, маніпулюючи умовами задачі. Класифікуючи можливі способи створення різних мотиваційних ситуацій, Д. Ванек, Ф. Манн виокремлюють серед них наступні: зміна ставлення досліджуваного до задачі через організацію системи нагород, покарань, погроз тощо; зміна ставлення до задачі через ставлення до експериментатора, створення мотиваційних ситуацій за допомогою різних інструкцій. Про особливості взаємозв'язку внутрішніх мотивів (пізнавальна мотивація) і творчого мислення писав О.М. Матюшкін. Він вважав, що пізнавальна мотивація в найбільш типовій формі з самого початку виступає як пізнавальна потреба, що ситуативно виникає і породжується умовами конкретної задачі, особливостями міжособистісної взаємодії. Учений вважав, що пізнавальна активність, що ситуативно породжується, виявляється в умовах таких інтелектуальних задач, у процесі розв'язання яких виникає проблемна ситуація, яка вимагає від суб'єкта «відкриття» нового знання чи способу дій, що забезпечує розв'язання поставленого завдання. В.С. Юркевич виокремлює потребу в діяльності, спрямовану на одержання знань, в якості провідної, розділяв при цьому потребу в пізнанні, засвоєнні вже готових знань і потребу в дослідницькій діяльності з метою одержання нового знання. Він відзначає головні характеристики пізнавальної потреби: пізнавальна потреба – це насамперед потреба в новій інформації; вона відноситься до «ненасичуваних» потреб, тобто її неможливо задовольнити; «безкорисливість» пізнавальної потреби – її орієнтація переважно не на процес, а на результат (орієнтація на процес пізнання); тісний зв'язок з позитивними емоціями. В якості рівнів пізнавальної потреби виокремлюються потреба у враженнях, допитливість, цілеспрямована пізнавальна потреба, прагнення до спеціальної сфери знань. Виокремлення рівнів цілеспрямованої пізнавальної потреби свідчить про можливість створення спеціальних умов у організації навчальної та інших видів діяльності з метою її формування. За даними Є.Є. Васюкової, від загального рівня розвитку стійкої пізнавальної потреби залежить співвідношення репродуктивних і творчих компонентів мислення: з підвищенням цього рівня зростає рівень креативності мислення.

Важливою ланкою пізнавальної активності суб'єкта в низці досліджень вважається запитання. О.М. Матюшкін показав, що за допомогою запитань людина досліджує проблемну ситуацію, виокремлюючи і фіксуючи невідоме, формулює гіпотезу, усвідомлює розв'язання. Запитання забезпечує чітку спрямованість мисленнєвого процесу на розв'язання поставленої задачі: чим точніше поставлене запитання, тим чіткішою виявляється задача. Запитання, яке фіксує невідоме, виступає як ланка породження проблеми і, таким чином, як творче начало діяльності людини, як вияв її творчої активності. Н.Б. Шумакова вивчала динаміку пізнавальної потреби і показала, що у молодшому підлітковому віці спостерігається пік допитливості. Пізніше у деяких старших підлітків спостерігається її спад. Можливі також зміни змісту

пізнавальної потреби. Провідні місця починають займати запитання-гіпотези, які є одночасно і відповіддю на попереднє запитання, і висхідною точкою нового руху думки. Таким чином, у старшому підлітковому віці дослідницька активність у формі запитань може виступати як справжня творча активність.

Ряд досліджень у цьому напрямку присвячені вивченню пізнавальних інтересів (В.А. Крутецький, Г.І. Щукіна та ін.). Згідно з В.А. Крутецьким, пізнавальний інтерес – це пізнавальна спрямованість людини на *той* чи інший предмет, явище і тісно пов'язана з позитивним емоційним ставленням до них. Значення пізнавального інтересу полягає в тому, що в учня виникає бажання оволодіти знаннями, розширити свій кругозір подолати труднощі. Г.І. Щукіна вважає, що пізнавальний інтерес – це насамперед вибіркове активне ставлення до пізнання певних предметів і явищ. Автор виокремлює рівні розвитку пізнавального інтересу: низький, середній, високий. До високого рівня розвитку пізнавальних інтересів відносяться професійні мотиви. Значною мірою їх вплив виявляється в ранньому юнацькому віці. Однак вже у підлітків можна простежити їх роль у розумовому і особистісному розвитку.

У праці Р.С. Вайсмана всередині групи професійних мотивів виокремлено мотив прагнення до творчого досягнення (створення нового, оригінального) і було показано, що підлітки з мотивами творчих професійних досягнень прагнуть до глибшого вивчення матеріалу, обирають складніші теоретичні проблеми.

Ще одним напрямом вивчення впливу мотивів на мислення є вивчення динамічних мотиваційних властивостей. В.Г. Леонтьєв відносить до динамічних характеристик спонукання відповідні за змістом можливості особистості, яким найбільшою мірою властивість інтегрувати наявні динамічні можливості мотивації та діяльності. При цьому суб'єкт проявляє найбільшу наполегливість і працездатність, починає долати імпульсивність, швидко виснажуваність спонукань і нездатність до зосередженого процесу навчальної діяльності. У сприятливих умовах формуються глибокий інтерес, стійкіші потреби. Підвищення динамічного рівня мотивації, яке досягається в адекватній здібностям підлітків діяльності, може сприяти як загальному підвищенню мотиваційних можливостей, так і підвищенню творчого потенціалу загалом. На думку В.Г. Леонтьєва, розуміння мотивації та її механізмів передбачає взаємопереходи урівноваженості і не урівноваженості у пов'язаних системах, які є основними умовами дій психологічних механізмів мотивації в будь-якій діяльності. Прояв мотиваційного механізму, який є базовим у формуванні розумової та навчально-пізнавальної діяльності, на думку В.Г. Леонтьєва, завжди пов'язаний або зі збудженням нової мотивації, або з підсиленням вже існуючої. Виникає своєрідний ланцюг: механізм веде до виникнення мотивації, а мотивація – до поведінки і діяльності, які приводять до оволодіння знаннями, вміннями і навичками, а це істотно впливає на ті чи інші сторони особистості загалом. Тому про прояви психологічного механізму мотивації можна судити опосередковано, за показниками кореляцій між значеннями особистісних, інтелектуальних і мотиваційних характеристик. Він виокремлює основні динамічні властивості мотиву: силу, рівень спонукання, потенціал дієвості, рівень усвідомленості і неусвідомленості. В експериментальних дослідженнях, проведених В.Г. Леонтьєвим, Н.Ц. Бадмаєвою, І.С. Морозовою та ін., було доведено, що існує тісний взаємозв'язок між мотиваційними та особистісними показниками (самопочуття, настрої, концентричність, особистісний баланс, працездатність, стрес тощо), а також між інтелектуальними (узагальнення, аналогії) та мнемічними (невербальні здібності, загальний інтелект

тощо) здібностями. Було доведено, що на формування розумових здібностей більшою мірою впливають внутрішня пізнавальна мотивація досягнення, а також динамічні характеристики. Описаний напрям відкриває нові можливості вивчення впливу мотивації на особливості творчого мислення.

Проведений теоретичний аналіз проблеми взаємозв'язку мотивації і мислення показав, що цій проблемі присвячено значну кількість досліджень. Основними напрямками є наступні:

- дослідження впливу різних груп мотивів на продуктивність мислення;
- дослідження психологічних механізмів, зумовлених зміною структури мисленнєвого процесу як на усвідомлюваному, так і на не усвідомлюваному рівнях;
- дослідження змістових і динамічних характеристик мотивації, що підвищують позитивний вплив мотивів на результати мислення;
- дослідження особливостей взаємозв'язку мотивації і творчого мислення.

Разом з тим, значна частина досліджень з проблеми впливу мотивів на характер і продуктивність мислення виконані в загальнопсихологічному аспекті. Стосовно підліткового віку ця проблема розв'язана меншою мірою, хоча саме в цьому віці відбувається активне формування інтелекту і особистості загалом. Зокрема, залишаються недостатньо розробленими такі питання: особливості взаємозв'язку мотивації та творчого мислення протягом підліткового віку; диференційований аналіз структурних компонентів творчого мислення (вербального і невербального), на які мотивація впливає більшою мірою; зміна динаміки творчого мислення в умовах цілеспрямованої організації навчально-пізнавальної діяльності на основі актуалізації навчальної мотивації та домінуючих мотивів; визначення груп мотивів, що мають різний вплив на зміну рівня творчого мислення та його окремих показників.

ЛІТЕРАТУРА

1. *Богоявленская Д. Б.* Психология творческих способностей / Д.Б. Богоявленская. – М. : Академия, 2002. – 320 с.
2. *Божович Л. И.* Личность и ее формирование в детском возрасте / Л.И. Божович. – М. : Просвещение, 1968. – 464 с.
3. *Божович Л. И.* Проблема развития мотивационной сферы ребенка / Л.И. Божович // Изучение мотивации детей и подростков. – М. : Педагогика, 1972. – 352 с.
4. *Кулюткин Ю. Н.* Личностные факторы развития познавательной активности учащихся в процессе обучения / Ю.Н. Кулюткин // Вопросы психологии. – 1984. – № 5. – С. 41-44.
5. *Матюхина М. В.* Мотивация учения младших школьников / М.В. Матюхина. – М. : Педагогика, 1984. – 144 с.
6. *Моляко В. А.* Стратегия решения новых задач в процессе регуляции творческой деятельности / В.А. Моляко // Психол. журнал. – Т.16. – 1995. – №1. – С. 84-90.

Якимчук І. П. ВЛИЯНИЕ МОТИВАЦИИ НА ПРОЦЕСС И РЕЗУЛЬТАТЫ МЫШЛЕНИЯ В ПОДРОСТКОВОМ ВОЗРАСТЕ

В статье анализируются основные теоретические подходы к воздействию мотивации на мышление подростков.

Ключевые слова: мышление, мыслительная деятельность, мотив и потребности.

Yakimchuk I. P. INFLUENCE THE MOTIVATION OF THE PROCESS AND THE RESULTS OF THE THINKING IN THE TEENS

In the article analyses the basic theoretical approaches to impact on the motivation of thinking of adolescents.

Keywords: thinking, motives, and needs.